

Saša Mirković

**NAPADI NA MEDIJE U SRBIJI:
PROŠLOST I NE TAKO DAVNA PROŠLOST**

Beograd, leto 2008. godine

Sadržaj:

PRE 2000. GODINE	3
NAKON 2000. GODINE	6
2008. GODINA	7
KRAJ	8

Iako je istorija medijskog pluralizma ovdašnjeg prostora relativno kratka, nužno je uzeti je u obzir, ukoliko se želi na pravi način rastumačiti sve ono što se trenutno događa na našoj medijskoj sceni.

Ova istorija obeležena je konstantnom borbom za veće medijske slobode i slobodu izražavanja. To je je neprekidan proces prepun zanimljivih dešavanja, izazova, preokreta, razvoja, kao i tragičnih događaja čije se posledice i danas osećaju.

Pre 2000. godine

Istorijski gledano, druga polovina osamdesetih donela nam je začetke medijskog pluralizma u bivšoj Jugoslaviji, koji su koincidirali s promenama koje su se desile u Istočnoj Evropi i koje su na kraju dovele do pada Berlinskog zida.

Početakom devedesetih bili smo svedoci mnogo većih mogućnosti za osnivanje i funkcionisanje raznorodnih medija. Do tada, isključivo kontrolisani od strane partije, ideoloških komisija i političara, mediji su počeli da se oslobađaju ovih stega i da osvajaju slobodu koja je do tada bila nezamisliva.

Prisvojene slobode u ovom delu Evrope bile su pretočene u učvršćivanje demokratskih tekovina, porast standarda, te dalje širenje osvojenih sloboda i na medijskom planu.

Nažalost, iako je u početku obećavao, ovaj trend kod nas nije dugo potrajao.

Dolazak Miloševića na vlast i njegovo jačanje imali su za preduslov kontrolu medijskog prostora. Kao domine su padale vlasti koje nisu bile po volji njegovog režima, a istu sudbinu su imali i mediji koji su bili u državnom ili društvenom vlasništvu. Mali i simbolični otpori pravih profesionalaca, brzo su gušeni voljom birokrata.

Kao rezultat toga, imali smo zaista mali broj medija koji je uspeo da opstane i prevaziđe ovaj prvi udar. Bio je to tek početak višegodišnje i dugotrajne borbe.

U vremenu sankcija teško su opstajali mediji koji su se suprotstavljali ratnohuškačkoj politici. Oni su na neki način bili pod dvostrukim sankcijama, zato što je retko ko želeo da se reklamira na njima jer bi time puno rizikovao. Time je olakšano finansijsko iscrpljivanje medija, koji su posle izvesnog vremena postali lak plen.

Mediji i nevladin sektor bili su upućeni na donatorsku pomoć bez koje ne bi mogli da opstanu. Na taj način su sebe dodatno izložili napadima političara preko strogo kontrolisanih državnih medija, koji su bili bespogovorna transmisija njihovih stavova.

Mistifikacija te donatorske pomoći uticala je na to da neki mediji i pojedinci bivaju obeleženi kao plaćenici, što ih je učinilo lakim metama za mnoge napade.

Upravo su napadi ove vrste uticali na to da medijski poslenici moraju obraćati mnogo više pažnje i na svoju bezbednost i na sigurnost kolega tokom turbulentnih devedesetih. Konstantne pretnje bezbednosti i opstanku uticali su na to da medijski poslenici iz nezavisnih i profesionalnih medija steknu ugrađen „čip” za neprestanu borbu sa svakodnevnim izazovima.

Umrežavanje i povezivanje medija i novinara, bila je logična posledica koja je pomogla lakšem funkcionisanju u tim teškim okolnostima.

Početak devedesetih nastala je Asocijacija nezavisnih elektronskih medija koja je prvobitno okupljala šest radio stanica. Vrlo brzo posle toga nastalo je i Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS), koje je predstavljalo interese svih onih novinara koji su se suprotstavili jednostranoj politici strogo kontrolisanog, režimskog Udruženja novinara Srbije (UNS).

Bili su to značajni pomoci koji su pokazivali vitalnost dela medijske scene koji nije pristajao na diktat vladajuće većine, već se suprotstavljao bolje se organizujući, razmenjujući materijale, pomažući se i međusobno se štiteći od raznih nasrtaja. To je naročito bilo izraženo u lokalnu, gde je bilo bitno zaštititi medije i kolege koji su bili izloženi napadima lokalnih moćnika.

Masovni protesti krajem '96. i početkom '97. godine, otvorili su novu stranicu ovdašnje medijske istorije. Zatvaranje Radija B 92 pokazalo se tada kontraproduktivnim, jer je korišćenjem intereneta i satelita prevaziđena medijska blokada.

Rezultat tog protesta bila je promena lokalne vlasti u mnogim gradovima, što je uticalo na izmenu uređivačke politike mnogih opštinskih medija, koji su masovno počeli da prenose informativni program Radija B 92.

Veliki broj medija priključio se ANEM-u koji je naglo ojačao, i koji je stanicama pomagao u razmeni informacija, edukaciji, unifikaciji, obnavljanju i nabavci opreme putem donatorske pomoći. Došlo je do povezivanja sa značajnim organizacijama širom sveta, koje su se bavile zaštitom slobode izražavanja. Ove organizacije bile su spremne da reaguju saopštenjima i da izvrše pritisak na ovdašnje vlasti, kad god je bila ugrožena sloboda medija.

Značajnu ulogu imale su brojne ambasade onih država koje su bile zainteresovane za položaj nezavisnih medija. Njihovim aktivnostima pomagalo se medijima, između ostalog i tokom poseta visokih evropskih i američkih zvaničnika, koji su svaki boravak u Beogradu koristili za to da ukažu Miloševiću da je nužno respektovati slobodu medija.

Ulazak Srpske radikalne stranke (SRS) i Jugoslovenske udružene levice (JUL) u Vladu, označili su izrazito zaoštavanje kursa prema nezavisnim medijima. Imenovanje Aleksandra Vučica na mesto ministra za informisanje i usvajanje Zakona o javnom informisanju (poznatijeg kao „Šešeljev zakon”), oktobra '98. godine, označili su početak

najmračnijeg perioda, koji je rezultirao drakonskim merama prema pojedinim medijima i njihovim vlasnicima.

Mediji su kažnjavani preko noći, a redakcije, urednici i novinari dovođeni su do prosjačkog štapa presudama sudija za prekršaje. Atmosfera se dodatno zaoštrila pred samo bombardovanje, kada je uhapšeno nekoliko medijskih poslenika.

Početak bombardovanja označio je i otvoreno uvođenje cenzure u medije, što je vlastima dalo dodatni manevarski prostor za obračun sa neistomišljenicima.

Nekoliko medija je zatvoreno, ili nezakonito preuzeto (kao npr. Radio B 92). Uništavana je i otimana oprema nezavisnih lokalnih medija, što je izazvalo veliko nezadovoljstvo građana. Nažalost, manevarski prostor za alternativne načine emitovanja, bio je znatno sužen zbog bombardovanja i zbog suspenzije velikog broja osnovnih ljudskih prava tokom vanrednog stanja.

Vrhunac agresije bilo je zversko ubistvo kolege Slavka Ćuruvije, vlasnika „Dnevnog telegrafa“, aprila '99. godine. Tokom bombardovanja žrtvovani su nevini radnici Radio televizije Srbije, dok su bili na radnoj dužnosti.

Kraj bombardovanja označio je dalje jačanje solidarnosti kroz koordinirane akcije štampanih i elektronskih medija, udruženja i asocijacija. Izuzetno aktivni donatori, svojom aktivnošću su dodatno uticali na to da dođe do značajnog približavanja nevladinog sektora, profesionalnih medija i svih ostalih snaga koje su bile fokusirane na svrgavanje Miloševićevog režima.

Zbog zloupotebe Zakona o javnom informisanju, došlo je do dogovora između nezavisnih medija da se bojkotuju aktivnosti radikala, te o njima nije bilo ni reči u većini medija.

Uz mnoge druge nezavisne medije i nevladine organizacije, ANEM-ove članice su značajno uticale na stvaranje atmosfere koja će dovesti do demokratskih promena 5. oktobra 2000. godine.

Radio B 92 nastavio je da emituje program putem predajnika koji su bili postavljeni u okolnim zemljama. Bio je to jedan od najambicioznih projekata iz tog perioda pod nazivom "Ring around Serbia", koji je ostvaren saradnjom velikog broja donatora koji su međusobno koordinirali aktivnosti i pomoć, kako ne bi došlo do nepotrebnog preklapanja.

Nizom akcija, koncerata i događaja koji su organizovani i najavljivani, uticalo se na birače da izađu na izbore i da se do kraja bore za poštovanje izborne volje. U tom smislu, najradikalniji demonstranti u oktobarskim događanjima, upravo su dolazili iz oblasti u kojima je bio najveći broj ANEM-ovih stanica, koje su doprinosile boljem informisanju građana u vreme medijskog mraka tokom poslednje godine Miloševićeve vladavine.

Nakon 2000. godine

Postojala su velika očekivanja posle demokratskih promena oktobra 2000. godine. Nažalost, događala su se i značajna razočaranja, koja su proistekla iz idealističkih nada da će se u medijskoj sferi sve promeniti preko noći.

Suspendovana je primena Zakona o javnom informisanju iz 1998. godine, proterani mediji i novinari počeli su da se vraćaju u svoje redakcije i da preuzimaju opremu koja im je bila oduzeta. Ovaj proces nije tekao ni lako ni jednostavno.

Stručnjaci iz nevladinog sektora, uz pomoć medijskih profesionalaca, ubrzano su radili na pripremi novih zakonodavnih rešenja za medije. Veliki deo tih modela zakona u značajnoj meri je sledio evropsku praksu i standarde. Nažalost, u skupštinskoj proceduri je često dolazilo do potpunog iskrivljavanja suštine tih zakona. Mnogi su voljom političara izmenjeni do neprepoznatljivosti, čime su instrumentalizovani u korist nekih centara medijske moći radi lakše manipulacije.

Došlo je do velikih problema prilikom stvaranja Saveta Republičke radiodifuzne agencije. Tom prilikom izgubljeno je dragoceno vreme, a povrh svega je narušen ugled ove nezavisne institucije, koja je često bila u fokusu interesovanja javnosti zbog niza odluka koje su donošene tokom prethodnih godina.

Konačno je izvršena raspodela radio i televizijskih frekvencija na republičkom, regionalnom i lokalnom nivou. Dodeljene su dozvole za emitovanje, u trajanju od 8 godina, što je bio preduslov za normalizaciju i stabilnost elektronskih medija.

Jedno od velikih razočaranja u proteklih gotovo osam godina tranzicije, jeste odsustvo procesa privatizacije u opštinskim medijima. Iako neminovan, ovaj proces se i dalje, na najrazličitije načine, pokušava usporiti ili izbeći.

Transformacija RTS-a u javni servis nije tekla na očekivano brz način. Gledanost Prvog programa RTS-a je i dalje najveća, ali veliko je pitanje da li je ovakvo usmerenje nacionalne televizije ka zabavnim sadržajima uvek svrsishodno, naročito kada znamo koliki je njen uticaj. U svakom slučaju, profesionalizam RTS-a jeste na višem nivou i to, između ostalog, i zaslugom donatora, kao i BBC-jevih trenera kroz razne kurseve.

Svih ovih godina primetna je i promena politike donatora, koji se sve više okreću pomaganju specifičnih projekata koji su u vezi sa istraživačkim novinarstvom, edukacijom i doprinosom finansijskoj samoodrživosti medija. Ovakav pristup uticao je na to da skoro svi mediji prihode generišu na vrlo konkurentskom tržištu, na kojem se budžeti definišu na osnovu rejtinga, odnosno gledanosti i slušanosti određenog programa.

Emiteri su u obavezi da redovno plaćaju naknade za zaštitu intelektualnih i autorskih prava. To su sve velika opterećenja koja utiču na to da se često pribegava

komercijalizaciji programa u želji da se povećaju prihodi, jer drugačije nije moguće opstati na tržištu koje je, između ostalog, zasićeno velikim brojem medija.

U prethodnih nekoliko godina niz ovih pitanja je s promenljivom srećom razmatrano i rešavano uz pomoć Ministarstva kulture, pod čijim okriljem je funkcionisalo odeljenje zaduženo za medije. Na ovom polju su sigurno mogući značajni pomaci nabolje, koji će pokazati da medijski problemi ne treba da bude rešavani u zavisnosti od dnevno-političke problematike, već sistemski i sa vizijom šta, kako i na koji način treba uneti promene medijskoj sferi usvajanjem jasne, nedvosmislene i sveobuhvatne medijske politike.

Svih ovih godina nakon demokratskih promena, bili smo i svedoci neželjenih oblika nasilja upućenih protiv medijskih poslenika.

Svakako najdrastičniji primer jeste ubistvo novinara Milana Pantića u Jagodini koje, iako izvršeno pre više od pet godina, još uvek nije razrešeno. To su zastrašujući oblici nasilja, koji za poruku nose opomenu svima onima koji se trude da se bave istraživačkim novinarstvom i otkrivanjem neprijatnih istina koje doprinose demokratizaciji društva.

Nažalost, mnogo češće smo bili svedoci stvaranja huškačke atmosfere usmerene prema neistomišljenicima iz javnog života i medija. Ovaj govor mržnje najčešće je bio generisan putem tiražnih tabloida koji, baveći se ovom vrstom novinarstva, nisu poštovali elementarne profesionalne norme i novinarske kodekse.

U ovakvim slučajevima često je izostajala odgovarajuća reakcija državnih i pravosudnih organa, i upravo to je i ohrabrialo dalje napade. Sudski procesi su pri tom često izostajali, ili su neobjašnjivo dugo trajali.

Posebno je simptomatičan upliv „tajkuna” koji, zajedno s političarima, značajno utiču na uređivačku politiku pojedinih uticajnih medija. Iskorak iz ove sive zone finansiranja, značajan je preduslov za normalizaciju medijskog okruženja i za stvaranje zdravije atmosfere.

2008. godina

Prva polovina ove godine smatra se daleko najtežim periodom za rad profesionalnih medija, koji su se našli na udaru koji se ne pamti još od poslednje godine Miloševićeve vladavine.

U tom periodu imali smo izborne kampanje prvo za predsedničke, a onda i za parlamentarne izbore. U atmosferi kontinuirane izborne kampanje, vrlo je teško kontrolisati temperaturu koja je konstantno vrlo visoka. Tome je naročito doprinela odluka iz polovine februara o proglašenju nezavisnosti Kosova.

To je bio signal za obračun sa svim neistomišljenicima iz medijskog i nevladinog sektora. Za ovaj sukob korišćene su desničarske organizacije i navijači, koji su očigledno bili u dosluhu s delovima državnog aparata.

Prilikom tih rušilačkih i očito instrumentalizovanih demonstracija, na meti su bili i poneki mediji – naročito B 92 - koji je zamalo izbegao sudbinu ambasada koje su bile napadnute. Česte su bile dojave o postavljenoj bombi, što je ometalo normalan rad u medijskoj kući, a skoro svakodnevno su putem interneta slate pretnje čelnim ljudima ove kuće, dok su na internet stranama postavljeni video klipovi koji su pozivali na fizičku egzekuciju novinara ove medijske kuće.

Ovaj zastrašujući trend doživeo je svoju kulminaciju 21. februara, kada je medijska kuća B 92 odbranjena dolaskom ministra odbrane Dragana Šutanovca i njegovim višesatnim boravkom u zgradi, dok napad nije sprečen reakcijom elitnih policijskih jedinica za razbijanje demonstracija.

Posledica ovih napada i pretnji je da već mesecima ispred zgrade B 92 danonoćno dežura policija, što se nikada nije desilo u istoriji ove medijske kuće.

Pohvalno je što je policija vrlo brzo reagovala u slučajevima napada na novinarske ekipe u Novom Pazaru i Zaječaru. Novi ministar unutrašnjih poslova Ivica Dačić, dao je ohrabrujuću izjavu nakon poslednjeg napada na istoku Srbije.

Nažalost i prilikom demonstracija u Beogradu povodom hapšenja Radovana Karadžića medijske ekipe su ponovo bile na meti huligana. Najviše je stradao kameraman B 92 Boško Branković kome je slomljena noga i uništena oprema. Iako je bila prisutna na licu mesta, policija nije reagovala na odgovarajući način.

Ovim brutalnim činom napada ponovo su aktuelizovane priče o mogućem medijskom bojkotu aktivnosti radikala. Preovladalo je mišljenje da se odustane od mogućeg bojkota koji bi mogao postati kontraproduktivan. Postavilo se i pitanje iskrene spremnosti policije da ubuduće profesionalno i brzo reaguje kako bi sprečila napade čime bi i obeshrabrila sve one koji misle da se mogu nekažnjeno obračunavati sa poslenicima javne reči.

Kraj

Dodatni impuls ovakvom trendu svakako bi dala konkretna akcija i nova informacija o naručiocima i izvršiocima ubistava Dade Vujašinović, Slavka Ćuruvije i Milana Pantića. Svaka dosadašnja vlast je tokom predizbornih kampanja obećavala konkretne rezultate na ovom polju. Nažalost, to se nije desilo.

Izvesno je, da se novinarska udruženja i medijske asocijacije neće pomiriti sa konstatacijom da je nemoguće razotkriti motive i počinioce ovakvih gnusnih dela.

I nova republička vlada će morati da se suoči s ovim izazovom - naročito će biti interesantno čuti koji su konkretni pomaci učinjeni na polju otkrivanja počinitelaca, koji su podmetnuli bombu pod prozor stana kolege Dejana Anastasijevića i zamalo ubili njega i njegovu porodicu.

Neotkrivanje egzekutora uvek ohrabruje moguće buduće počiniocce i zato, formiranje nove proevropske republičke vlade, daje novu nadu da će se stvoriti bolji uslovi za funkcionisanje medija i novinara.

Upravo epitet „proevropska“, daje nadu da će doći do uvažavanja evropskih standarda slobode govora i nezavisnosti medija. U tom smislu, dalje približavanje Briselu biće neka vrsta garancije za poštovanje sugestija i preporuka Evropske unije i Saveta Evrope. Nadamo se da će na taj način biti okončan period evroskepticizma, koji nas je koštao značajnog kašnjenja u sprovođenju tih preporuka kojima bi se, između ostalog, poboljšali i uslovi za funkcionisanje medija.

Bitno je što pre usvojiti zakonska rešenja na koja se čeka godinama, a čije bi usvajanje zaokružilo pravni okvir koji bi stvorio bolji ambijent za funkcionisanje i održivost medija. Nužno je da, u dogledno vreme, dođe i do izmena zakonskih normi koje nisu izdržale test vremena i koje u važnim oblastima za dalji razvoj medija ne drže korak s novim tehnologijama. U nekim slučajevima, za takvu akciju postoje već pripremljena rešenja u formi amandmana. Bitno je da procedura predlaganja ne traje dugo i da se takve izmene što pre nađu pred Vladom i poslanicima u parlamentu.

Potrebna je i edukacija sudija i ljudi odgovornih u pravosuđu, koji često ne razumeju sve specifičnosti medijskog funkcionisanja i rada.

Idealno bi bilo da u svakom sudu postoji najmanje jedan ili više sudija, koji su edukovani na ovom polju i koji svojim obrazovanjem mogu da utiču na to da sudski sporovi traju što kraće i da se presude donose u cilju zaštite oštećenog, ili javnog interesa.

Treba jačati ulogu Ombudsmana i Poverenika za informacije od javnog značaja kao nezavisnih organa, koji su svojim dosadašnjim radom značajno doprineli stvaranju bolje klime i transparentnosti rada državnih organa, kao i poštovanju prava građana.

Ekonomsko jačanje medija jeste preduslov za njihovu nezavisnost, i zato je bitno što pre sprovesti privatizaciju preostalih opštinskih radio i televizijskih stanica, koje svojim postojanjem stvaraju nelojalnu konkurenciju privatnim stanicama koje su dobile osmogodišnje dozvole za emitovanje programa.

To automatski znači stvaranje bolje medijske atmosfere, a samim tim i pozitivne klime za investiranje u medije zasnovano na ekonomskim parametrima. Takav pristup značajno smanjuje moguće svakodnevne uticaje političara i partija na uređivački koncept medija, pa na taj način postaju zanimljivi i inostranim investitorima, koji pre svega očekuju stabilnost i garancije kako bi povratili svoje investicije i ostvarili profit.

Time se ostvaruje i bolji položaj novinara i menadžera u medijskim kućama. Povećanje plata i poštovanje njihovih sindikalnih prava, u kombinaciji sa stalnom edukacijom i usavršavanjem, ključni su preduslovi da se i medijski sektor u celini kvalitativno pomeri napred.

Tada se stvaraju i preduslovi za nove forme povezivanja postojećih medija, poput Asocijacije nacionalnih komercijalnih televizijskih emitera Srbije, čiji je član i RTV B92. Ova Asocijacija će pomoći da se poboljša položaj privatnih emitera, između ostalog i u odnosu na Javni servis, koji mora načiniti značajno bolje rezultate u transformaciji ka istinskom javnom servisu i u sferi naplate pretplate, što je preduslov ukidanja emitovanja reklama na javnom servisu (kao što je slučaj već decenijama na BBC-ju).

ANEM treba da ostane asocijacija koja će biti stožer profesionalnih elektronskih medija širom Srbije. Ona treba da nastavi da pomaže stvaranju što boljih uslova za normalno funkcionisanje elektronskih medija i za postojanje zdrave konkurencije.

Potrebno je podržati sve oblike solidarnosti i zajedničkih projekata između samih medija. Ovu sferu bi trebalo proširiti i na nevladin sektor, koji je i ranije bio i sada jeste, istinski partner profesionalnim medijima. Nužno je uticati na prevazilaženje postojećih podela i pacifikovati sukob na relaciji NUNS/UNS, što bi dalje doprinelo boljoj zaštiti novinara i njihovih prava.

Nadamo se da će u budućem periodu biti sve manje razloga za ovakvu vrstu angažmana. Naročito, ukoliko nova vlada i ministri svojim potezima, aktivnostima i odlukama pokrenu stvari u dobrom smeru. Tada neće biti nužno da se, kao do sada, često oglašavaju međunarodne organizacije za zaštitu medija i slobode govora.

Odsustvo njihove reakcije, biće jasan dokaz da su se stvari u medijskom svetu promenile značajno nabolje.

Saša Mirković je jedan od osnivača Radija B 92 i Asocijacije nezavisnih elektronskih medija (ANEM), diplomirani pravnik, dugogodišnji direktor Radija i Televizije B 92, i trenutno predsednik Upravnog odbora ANEM-a i direktor spoljnih komunikacija B 92.

Stavovi navedeni u ovom dokumentu pripadaju isključivo autoru i ne moraju predstavljati stavove Asocijacije nezavisnih elektronskih medija niti bilo kog drugog pravnog lica ili pojedinca čiji su primeri navedeni. Pored toga, Asocijacija nezavisnih elektronskih medija ne garantuje izvor, tačnost, celovitost ili pouzdanost bilo koje tvrdnje, informacije, podatka, rezultata, tumačenja, saveta ili mišljenja navedenog u ovom dokumentu.

Ova publikacija je omogućana podrškom američkog naroda preko Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID). Sadržaj publikacije je odgovornost autora i ne reflektuje poglede USAID-a i američke vlade.